

TÓTH DEZSŐ:

VÖRÖSMARTY NYELVE

Sztálin elvtársnak a Marr-vita kapcsán tett zseniális megnyilatkozásai nemcsak a szűk értelemben vett nyelvtudomány számára jelöltek biztos utat. Ráirányították a figyelmet a nyelvre, mint az irodalmi alkotások formájára is. Az irodalmi nyelv vizsgálatának ez alapon adódó új lehetőségeire és feladataira, amelyek irodalomtörténészeinkre és kritikusainkra várnak, azóta többen rámutattak. El dolgozat még a felvetett kérdésen belül sem tud eleget tenni e fontos és új igénynek. Célja éppen az kíván lenni, hogy hibái és eredményei, szempontjainak rossz vagy helyes volta, a dolgozat bírálata és újabb próbálkozások az irodalmi nyelv vizsgálatának elvi, módszertani kérdései felé fordítsák a figyelmet. — Az elvi tisztázatlanság ill. magában a kérdésben rejlő nehézség okozza e kísérlet előrebocsátott fogyatékoságát is: nevezetesen azt, hogy bár a cím „Vörösmarty nyelve“ — a vizsgálat önkényesen, rendszertelenül csap át a szűkebb érdekű, valóban nyelvi vizsgálat területéről a költői nyelv, stílus, kifejezés tágan, nem egyszer a szerkezetig értelmezett vizsgálatára.

Ez elvi és alapvető szükségességen túl, különös okunk van elsősorban Vörösmarty nyelvvel, s mindazzal, ami e kérdéssel összefügg, foglalkoznunk, hiszen a nyelv ügye történelmünkben hosszú, éppen Vörösmarty működésével betetőzött időn keresztül a nemzeti függetlenség, a polgári átalakulás kérdése, politikai kérdés volt. Másrészt köztudomású, hogy a mai magyar irodalom formai fogyatékoságokkal küzd, s haladó hagyományaink e nem utolsósorban nyelv tekintetében kiváló alakja költészetének formai vizsgálata e téren tanulságokkal szolgálhat.

Ha Vörösmarty egész munkásságát globálisan tekintjük, a legerősebb benyomás, amelyet nyelvét illetően kapunk, az, hogy e nyelv romantikus. Azonban e romantikus jellegen belül az alaposabb vizsgálat — a tartalomnak megfelelően — kétféle árnyalatot, a romantikus ábrázolás és kifejezés kétféle használatát, sőt nem egyszer az eszközök kétféleségét mutatja meg.

Vörösmarty elsősorban annak a legtisztább, sőt a világirodalomban tán éppen nála legmagasabbra emelkedő romantikának a költője, amelynek dinamikáját nem a társadalom individuális tagadása, hanem a társadalmi helyzet konkrét dinamikája adja meg, amelyik össze van fonódva a nemzet nagy célkitűzéseivel, az építés, a reformok, a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális átalakulás harcaival. A 19-es szocialista forradalomtól eltérően történelmünkben leginkább erre a korra állnak Jermilovnak, a szocializmus építésének idejére vonatkozó szavai: „Minél reálisabb irodalmunk, annál romantikusabb...“

Ugyanakkor azonban Vörösmarty költészetében találunk egy más jellegű, nyelvű, mert más tartalmú romantikát is. Távolról sem ellentétes ez a tisztán forradalmi romantikával, alapja ennek nem valamely reakciós szembehelyezkedés a jelennel, tartalma nem egy individuális és öncélú kiütkeresés, nem passzív romantika ez. Mondanivalója korba ágyazott, társadalmi; kiváltói egyfelől az osztálytársadalmak ellentmondásai, a nemzeti elnyomás — másfelől Vörösmarty osztályhelyzete, a reformkor és 48 vezető osztálya, a

nemesség szerepének ellentmondásossága. Vörösmarty „nagy” sok tekintetben éppen „legromantikusabb” verseire gondolok itt, a Gondolatok a könyvtárban, Az emberek, az Előszó, A vén cigány tartalmára és formájára. E „vívódó” romantika élesztője ugyancsak a fejlődést, a haladást igenlő hév, csak hogy itt a nemes szándékok páthosza a társadalmi ellentmondások és osztálykorlátok rövidzárlatában a vívódás szenvedélyévé váltódik át. Éppen a haladás következetes akarása teszi szükségyszerűvé e konfliktusok létrejöttét s éppen a dilemma felmérésnek teljessége, de egyszersmind feloldhatatlansága váltja ki a romantika e megkülönböztetett nyelvét, stílusát.

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt a szamunkra legfontosabb „tisztá”, problémátlan, forradalmi romantika nyelvét, formai sajátosságait.

A legszembetűnőbb egy olyan mozzanat a felépítésben és megformálásban, amit a versek periódizálásának nevezhetnénk. Példákon nézzük meg, mi értendő ez alatt. A Szózat (1836) első verse Vörösmartynak, amely az efajták közé tartozik. A harmadik, negyedik és ötödik szakasz azonos mozzanatot dob fel:

3. vszk.:

*Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.*

4. vszk.

*Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törték össze rabigát
Hunyadnak karjai.*

5. vszk.

*Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat...*

A 8., 9., 10. és 11. szakaszok egy-egy azonos mozzanatrpart hoznak:

8. vszk. kezdősora: *Az nem lehet, hogy annyi szív...*

9. vszk. „ *Az nem lehet, hogy ész, erő...*

10. vszk. „ *Még jöni kell, még jöni fog...*

11. vszk. „ *Vagy jöni fog, ha jöni kell...*

Mindezekhez számítsuk hozzá az első két versszak lényegében történő megismétlődését a vers végén. Vagy nézzük meg egy másik idetartozó, kiemelkedő versét: Liszt Ferenchez (1841). A megszólítások s felszólítások következetes végigvonulása a 7., 8., 11. versszakok elején.

7. vszk kezdősora: *Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja...*

8. vszk. „ *Zengj nekünk dalt, hogy még sirjainkban...*

11. vszk. „ *Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal...*

Ugyanakkor ezzel még egy motívum ismételt felvetődésének összefonódása:

9. vszk. kezdősora: *És ha meglep bús idők homálya...*

11. vszk. „ *És ha honszerelmet költenél fel...*

14. vszk. „ *És ha hallod zengő húrjaiddal...*

De ugyanez megvan szakaszokon belül is:

*Van-e hangod a beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív háborgatója,
Van-e hangod, bánat altatója?*

Jobb korunk jött. Újra visszaszállnak,
 Rég óhajtott hajnal keletén,
 Édes kínja közt a gyógyulásnak,
 A kihalt vágy s elpártolt remény:
 Újra égünk őseink honáért,
 Újra készek adni életet s vért.

És érezzük minden érverését,
 Szent nevére feldobog szívünk;
 És szenvedjük minden szenvedését,
 Szégyenétől lánggra gerjedünk;
 És óhajtjuk nagynek trónusában,
 Boldog- és erősnek kunyhájában.

Kapcsolatos e periódizációval az igealakok, ill. módok tartós azonossága: nem véletlenül a vers végén öt versszakon keresztül mindmennyi felszólító mód: „Lengjen, légyen, meujen, érjenek, egyesüljenek, álljon, rengedezzen, járja, feldobogjon, állj, mondjuk“.

Hogy nem önkényes példákról van szó, még egyet, ugyancsak legszebb versei közül. A Honszeretet (1843) címűben ugyancsak az igemód állandósága:

1. vszk. kezdősora: *Szeresd* hazádat és ne mondd ...
2. vszk. „ *Tégy érte mindent* ...
4. vsz. „ *Túrj érte mindent* ...

Majd: „el ne szenvedd, el ne túrd“, „légy serény“, „gondold meg“, „fukar légy“.

Ismét periódizáció:

7. vszk. kezdősora: *S midőn* a legtöbb emberek ...
8. vszk. „ *Midőn* nem-méltatott erény ...
9. vszk. „ *Midőn* a legbuzgóbb anya ...
11. vszk. „ *S midőn* setét lesz a világ ...

Az idézeteknek ez az egymásmellettisége kétségtelenül csökkenti a jellegzetesség fontos szerepének felismerését. Meg kell azonban gondolnunk, hogy a formailag is azonos mozzanatok rendszerint a versszakok első sorai csupán, közöttük egyéb mondanivaló fekszik, s így ez elosztottságon keresztül a verset át meg átszövik. Nyilvánvaló, hogy az egész verset átható, összefonó periódizáció óriási mértékben növeli a vers szuggesztív erejét. Megtörténik ez a lüktető ismétlések által, amelyek a verset líralag páratlan egységbe vonják s így annak ható-, mozgósító erejét hatalmasan megnövelik. — E formai megoldás természete és hatása a létrehozó okra is rávilágít. Mind e versek az igazi reformkor sodrában születtek 1840 és 48 között, az egy Szózat-ot kivéve, amelynek viszont ismert kiváltói a bécsi kormányának a 32–36-os országgyűlést követő terrorintézkedései. E versek tartalma, mondanivalója mélyen közösségi, messzemenően haladó, előremutató. E versek, mint mondani szokás, tett számba mennek, a közösség, a történelem igényének ihletében fogantak, jövőt és harcoss optimizmust hordoznak. — S ami mindenekelőtt való s ami mindennek feltétele: a közösséghez szólnak. Vörösmarty e verseiben a legigazibb költői hivatás teljesítője, a kor szavának megszólaltatója: nagy egyéniség, nagy vezér, „ébresztő“, ahogyan Horváth Márton mondta. E feladat teljes, tudatos, alkotásokban dokumentált vállalása, a nagy mozgósító szerep felismerése: ez e formai megoldás tulajdonképpeni oka. Szónokiség, szuggesztívó, nemzetmozgósítás: e hatalmas céloknak, feladatoknak van Vörösmartynál e költői forma alárendelve. De feltétele is van e nagy szerep betöltésének. E legalkalmasabb felépítés másodlagos mozzanat, s csupán következmény. Az igazi alap: a mélységes, valóban „rendületlen“ hazaszeretet, általában: az élmény mélysége és tisztasága, a töremlen eszmeiség. A periodi-

záció mindmöganyai ismétlése csupán le-lerakott jelzőcövekei egy mélysodró, nagyáramú érzésnek, a teljes ihletnek. A mély, igaz meggyőződés adhat csak igazi lírai egységet, csak annak van ereje ilyen terjedelemben is nagy költemények egységes dinamikájának fenntartására. (Mindez természetesen korántsem azt jelenti, mintha mindazokat a költőket, akiknél e formai sajátosság hiányzik, azzal vádolnók, hogy nem a közösséghez szólnak, vagy hogy nincs elég mély ihletük. Kétségtelen, hogy ott van e költői forma mögött a nemesi retorikus hajlandóság és hagyomány.)

Egyébként ugyane kifejezésbeli sajátosság van meg a Guttenberg-Albumba (1840) című versben: öt ízben ismétlődik a „Majd ha...“; s éppen a vers különös szenvedélyessége teszi indokolttá, mint egy sűrített periodizációt adva, az Országháza (1846) utolsó sorait is. Megtaláljuk ezt számos más, nem egyszer a szerelmi líra körébe tartozó verseinél is, azonban kizárólag a 40-es évektől, ami bizonyítéka annak, hogy a végső ok a nem véletlenül e nagy időkben elmélyült ihlet. (Laurához, 1842.; Laurához, 1843.; Haragszom rád, 1842.; stb.).

E forradalmi romantika további nyelvi és kifejezésbeli sajátosságai is a jelzett célokat és feladatokat szolgálják. Jellemző a széles átfogó képek használata, amelyek minden esetben a „számos milliók“-ból összetevődő emberi, vagy nemzeti közösség alkotó hatalmának és jelentőségének adekvát tükröi.

Gondoljunk a Szózat nemzetemetkezésének grandiózus képére, mennyire szükségszerűen nő ez ki a tartalomból, formailag azzal mennyire összeforr, milyen hű kifejezője a zsarnokság ellen küzdő népek világméretű solidaritásának. Ugyane grandiózitás a Guttenberg-albumba c. versben, melynek távlatokban egyre fokozódó képei végül az égtájak pólusai közé feszülnek s az egész „föld népeisége“

... eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: „igazság“.

Mennyire hasonlatos e kép az égtájak távlatérzékeltetésével, a leglényegesebb szó kidobásával Petőfi „Egy gondolat bánt engemet“ című versének párhuzamos, noha tartalomban és formában jellemzően különböző képével. Más alkalommal:

S míg ezer fej gondol istenésszel
Fárad a nép óriás kezével
(*Liszt Ferenc*hez)

vagy

Isten segíts! népeknek istene!
Tedd jóra munkássá e nemzetet,
Hogy amihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.
(*Himnusz*, 1844.)

E nagy átfogó képek használatán kívül, melyek különösen alkalmasak arra, hogy a reformkor építő és alkotó képének hű kifejezői legyenek, jellemző még egy másik romantikus eszköz használata is — az ellentétké:

Hazádnak rendületlenül
Légy híve óh magyar:
Bölcsöd az, s majdnan strod is,
Mely ápol s eltakar —

.....
Áldjon vagy verjen sors keze
Itt élned, halnod kell...

.....
Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált.

Ugyanitt a „jobb kor“ és „a nagyszerű halál“ ellentétes lehetőségeinek „vagy“ szóval kötött romantikus szembeállítás. Ez egyébként igen jellemző sajátosságot vég nélkül lehetne dokumentálni. Hogy mennyire kiterjed Vörösmarty egész romantikus szemléletére a dinamizmus, a feszültség ellentéteken keresztül történő ábrázolása, arra szép példa az Élő szobor (1841) c. vers, melyet a címben pregnánsan összefoglalt kibékíthetetlen ellentét hat át és emel a forradalmi romantika legmegrendítőbb alkotásai közé. A tehetetlen lebilincseltség és a legnemesebben motivált tennivágyás:

Emelten függ a harcra szomjú kard
De nem mozdulnak a feszült karok.

A szenvedés kifejezésének elemi óhaja és merev lehetetlensége:

S holott örökké él a fájdalom,
Nehéz mellem sóhajjal van tele;
De rajta áll megbűvölt gát gyanánt
A szenvedő szív márványfedele.

Ezek a címben tömören exponált ellentétnek kibontott mozzanatai, továbbra is feloldhatatlan ellentétek, s ezeknek polarizált erőterében válnak terhessé megszokott, vagy nyernek fokozott hatást különös szavak is. (Az utolsó idézetben a „megbűvölt gát“ hasonlat az, ami az egész versszak legfőbb értékét adja, éppen mert a „megbűvölt“ szó a maga 'elvarázsol' jelentésével ez összefüggésben érvényesülhet leginkább: ugyanis az „élő szobor“-szerkezet elemeinek egymást *realisan* kizáró ellentéteit e helyt csak a „megbűvöl“ (elvarázsol) tehát *nem realis* beavatkozást jelentő szó hidalhatja át.)

Még megemlítenő hatásfokozó jellemzője e forradalmi romantikus verseknek nem egyszer bizonyos drámaiság, amit kérdés ill. megszólítás suggerál. Odáinál ez részben a műfajjal jár együtt (Liszt Ferénchez, Az úri hölgyhöz). Máskor észrevehetően szónoki célt szolgál (Országháza, Jóslat). Mit csinálunk? (1844). c., egyébként más hangú versében szinte kötekedő párbeszéddé oldódik:

Mit csinálnak Magyarhonban?
Szónek, fonnak és akarnak —
Tán vakarnak? semmi tréfa!
Posztó is kell a magyarnak.
Hát takács-e a magyar nép?
Nem szegyenli a vetéllőt?
Semmi baj! . . . stb.

Hogy e tiszta forradalmi romantikát végleg értékelhessük, előbb nézzük meg Vörösmarty romantikájának fejlődését, azt, hogyan jutott el idáig, s hogy vajjon Vörösmarty romantikája — tartalom, valamint nyelv és stílus tekintetében egységes-e?

Költészetében egészen korán, a 20-as évek legelején, sőt azt megelőzően már van egy romantikus szakasz, amelynek tartalma kétségkívül negatív, s amelynek alapjai Vörösmarty osztályhelyzetében, konkrét életviszonyaiban keresendők. Vörösmarty bizonyos mértékben elszakad osztályától foglalkozásán keresztül, a földdel nincs közvetlen kapcsolata — nevelő; anyagi helyzete rossz, függő helyzetben van, megaláztatásoknak van kitéve, amelyekre érzékenyen reagál:

Nincs szomorúbb, mint a végzet-rendelte szegénység
Inségin gúnyolót s méltatlan gőgöt elállni
.....
Érzed az ilyeneket s hogy hasonlóan érzem én is,
Nem tagadom . . .

írja Udvardinak a 20-as évek elején. Kielezi, fájdalmasan személyessé teszi e réteg-helyzetet az osztálykülönbség miatt reménytelen szerelem. Ebből a

talajból fakadnak e korai romantikus verseknek motívumai, a szenvedélyes elkeseredettség, a kín elviselhetetlenségének érzése, a mindenáron való menekülés vágya, az adott társadalommal való szenvedélyes, de individuális szembehelyezkedés. (Az elhaló remény, A bujdosó gyilkos, A bús vándor, A bűnös sirverse, stb.). Jellemző erre a szakaszra, amit „Az életgyűlölő panasza“ c. versben ír:

Most gyászképzeteim dúlnak s a csalfa setéség
Országát keresik: örömem poklokkal határos.

E „gyászképzetek“ nyelvi kifejezése a romantika eszközeinek használatát jelenti. A kiúttalanság, megoldatlanság-érzés belső vergődése képbeli, formai feloldást találhat csak, hiszen épp a társadalmat hátrítja el: jelentkezik a szertelenség, végletkeresés ellentéteken keresztül történő kifejezése:

Rohanva visznek lábaim: a ködös
Égignyúló hegy meg nem állít,
Sem pokolig leható nyílások.

(A bujdosó gyilkos)

Ez téteti fel ellentétekben a kérdést: „halni vagy élni?“ ég föld hová most“ s fejezi ki ugyanígy a megsemmisülés vágyát: „Ronts le nagy ég, anyaföld temess el“. (u. o.) Az említett versekben egyébként több helyütt előfordul a „hegy-völgy“ egymásmellettiség. Az egyén és világ szembehelyezkedése is ellentétekben nyer kifejezést:

A boldogok közt jajgatom el éltemet
Kínomra minden díszlik, örül, tenyész, ...

(Az elhaló remény)

A megoldatlanság érzése miatt e versekben állandó a kérdezős:

Ki jár e kinos élet végire? (A bűnös sirverse)

Hová bolyongassz e szél, záporzaj között? (A bús vándor)

De hát hová most? halni vagy élni? Hah
Ott nincs remény, itt nincs nyugalom: hova?
Ég föld hová most? békeszállást
Mellyitek ád nehezült fejemnek? (A bujdosó gyilkos)

Ki lesz fogyasztó bánatom orvosa?
Ki ád magannak vissza megint? mi tett
Boldogtalanná? Hajh! Miért futsz
Víg öröm e nyomorult kebelből? (Az elhaló remény)

E kérdezős egyszersmind feszültséget, bizonyos jelenetszerűséget, drámaiságot ad a verseknek, melyek majd kivétel nélkül figurák monológjai vagy párbeszéd a megteremtett alak s a költő között. (A bús vándor).

Jellemző egyébként e romantika tartalmára a szókincese: szél, záporzaj, zivatar, hegy, szikla, orom, zúgó erdő, tenger, völgy, világvége, nap, ég, föld, mindmegannyi természeti, azaz társadalmonkívüli kép, amely híven tükrözi e romantika társadalommal szembehelyezkedő, vagy attól elforduló, mást, azon kívül fekvőt kereső jellegét.

Vörösmartynál azonban ennek a negatív romantikának szakasza rövid ideig tart. Bekapcsolódott a politikai mozgalmakba, s akkor, mikor a romantika eszközeivel aktuális társadalmi tematikához nyúl, nyelve, költészete forradalmi romantikává fejlődik át. Ez átmeneti időszakára jellemző a romantikus elemek és a hazafias lírában Baróti, Berzsenyi, Virág nyomán hagyományosan uralkodó kifejezés- és formakészlet keveredése. A Fehérvár (1823).

c. nemesi mondanivalójú vers klasszikus formája, jellemző szókészlete mellett ott van a romantikus színpadias keret, a látomásszerűség (egymásután kikelnek sírjaikból István, László, Kálmán királyok) az egésznek jelenetté realizálása azáltal, hogy a költő magáról, mint e természetfölötti kaland résztvevőjéről beszél s a kép drámaiságának kiemelése a zárszakaszban:

Így szóla s dörgő sírja aláborult.
A szent királyok képe sötétedett,
S bús és neheztelő jelekkel
Szálla le a porok éjfelébe.

Vörösmarty romantikája az epikán keresztül fejlődik tovább. Horváth János írja a Zalán fulásáról, hogy „Kielégítette a közvárarokozást, de messze túlment rajta, többet s részben mást adott a szükségképpeninél...¹ Ez az új szerkezetben, de nyelvben is, lényegében a romantika új elemét jelentette. Itt ez azonban még nem jelenik meg pregnánsan. Az állandóan megnyilvánuló szubjektivitás, a szerelmi történet előtérbe kerülése, a történetiség és aktualitás romantikus mozzanatait kötik a klasszikus forma, a műfaji hagyományok s a nemesi szokincs. — A forradalmi romantika első igazi epikus alkotása a Búvár Kund.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban a romantika legszembetűnőbb epikus-ábrázolási sajátosságait, majd később a „vívódó“ romantika jellegzetességeit s az eredmények összevetése alapján kísérreljük meg az összefoglalást és értékelést Vörösmarty romantikus stílusát illetően.

Ha pl. az 1829-ben írt Búvár Kund című balladát a Zotmund-al, ennek hat évvel korábbi kidolgozásával vetjük össze — eltekintve a mesterségbeli készség növekedésétől — szembetűnő jellegbeli különbséget tapasztalunk. Rögtön az elején: míg a Zotmundban az első szakasz közli, hogy az ellenség Pozsonynál van, addig itt az egész eseményt távlatba helyezi; a szemhatárt, az érzékelést kitágítja s a tényt közvetlen, konkrét megállapítás helyett, kérdés-felelet ellentétében exponálja:

Túl a mezőn, túl a hazán
S a part fölött a nagy Dunán
Kí népe zajlik ott?
.....
Ellenség zajlik ott.

A már Zotmundban is meglévő romantikus viharos éj mozzanatát terjedelemben és hatásosságában is erősen elmélyíti, elsősorban a hangképekkel való ábrázolán útján: Kund a találkát akkorra adja, mikor majd „a part fölé száll néma csend“. A király híz a szavaknak:

Hős Béla parthoz tart legott,
Hol vészben a megcsapdosott
Dunának árja zúg.

Járása, mint a rémeké
Éjfélileg le s fölfelé
Dobog magányosan;
S még sen mi hang, még semmi jel:
Kund nem jó, távol és közel
A puszta szél rohan.

Nyilván a két utolsó sor is hanghatást szuggerál. Ugyanakkor a látási képek háttérbe szorulnak, s ahol megvanak, ott romantikusan leszűkítve:

Vészüzben néha vízen át
Henriknek látni táborát
S Pozsony kivillanik.

¹ Horváth János: Vörösmarty. Napkelet, 1925. évf. 465. l.

.....
S villám tüznél Béla néz
Túl parton minden habba vész...

Igen jellemző a romantikus dramatizáló tendenciára a párbeszédék viszonya. Zotmund és Béla nyelvére könnyed, hetyke, izes, szemléletes köznapiság jellemző. Zotmund így fogadkozik:

Várij agyargó durva szomszéd,
Béla kétszer megtipázott,
Egyszer megfűrösztlek én.
Megfűrösztlek ilyen-adta.
Mért jössz a nyugodt magyarra,
Nem bántott ő tégedet.

Béla így figyelmezteti a vállalkozót:

Holnapig vagy ponty emészt el,
Vagy hegyes nyárson pörögsz.

Mire Zotmund:

Azt is eltűröm hazámért
El, ha még ma Belzebúbnál
Kell is nyárson pörgenem.

E köznapi bőbeszédűséggel szemben a Búvár Kund párbeszédéi rövidek, drámaiak, s elosztásban a valóban drámai részbe ágyazottak. Mind e részlet-változások összegükben tulajdonképpen a romantikus balladának műfaji tisztulását jelentik.

A továbbiakban a romantikus epika már a fentiekben is előfordult jellegzetességére kell rámutatnunk: a hangképre. Hogy a legszubjektívabb érzésre, a hallásra, Vörösmarty mennyire támaszkodik valóság-ábrázolásánál, arra hadd hozzunk néhány példát a Zalán futásából. Csupán az első ének s a második legelejének átvizsgálása alapján bizonyítéknak elegendő anyag kerül felszínre.

Zalán „csendes“ várát, amely:

szüntelen a szabados vígságnak zenge zajától
Mostan mély csendét panasz és jaj hangja szakasztja.

Kladni és kísérei:

még egy napi útat
Tettek a síkon s már hallák messze zajogni
A rohanó hadakat, s mentek hallgatva feljűk.

A halál elsősorban süketség (a még Tanaisznál eltemetett Hülekről így ír):

Lábainál rézpaizsa hever, s dárdái körüle
Hasztalan! ő azokat meg nem zördíti kezével
És nem örül messze fényeiken; pusztítva kerengnek
Hamván a viharok: nem hall ő, alszik örökké.

Az egész hadivilág, amelytől Hajnához tér, hangokban jelenik meg számára búcsúzaskor:

Oh kiket a hadizaj, kiket a bús tárogató hang
S rettenetes kürtszó ébreszt, nagylelkű vezérek
Hagyjatok egy kissé...

A családi körben mondott hősi ének Zámir és Huba küzdelmét így írja le:

*Zúg a háborodott vízárr, fölkapja fenékről
Mélyen elült köveit s velök a magas égre lövöldöz
Rá iszonyodva borul le az éj, ordítva rohannak
A dühödő szelek, átharsog, zeng, bömböl az alszirt
Mégis halani harcaikat. Szél s vízimorajból
Messze kicseng a kard...*

Másutt:

*Lassan az éjfél is leborúl, kiteríti ijesztő
Szárnyait és susogó rémek röpdöznek alakján.
A kised patakok lassú csörgéssel erednek
Harsog az országos Duna...*

Ármány tanyáján:

*Szüntelenül mint
A közelítő fergegek zaja s éjszaki széllel
Játszó tengernek zúgásai tompa moraj van
Néha pedig szörnyűbb zaj csendül. A gonosz Ármány
Dúl fül és ordít.*

Ördögei *bögve* indulnak a *döbögő* csatatérre, *zajt ütve* rohannak a magyarokra, *kardot zörgetnek, ideget pengetnek*, míg a magyarok nyílaikkal együtt *zúgtak* harc közben. Ármány úgy vezeti csapatait:

*hogy ahol
Lassúdott a zaj, dühösen támaszta nagyobbat
És hadrendítő rivadással zenge közöttök.*

A Rom (1830) hőse mikor alszik:

*Nem látta, de borzasztó bús hangokat érte
Két roppant hadnak távol hallotta csatáját,
Hallott szembevivő sereget ordítva lehullni
S kardcsengést, megütött paizson nagy dárda törését
S úrtalanul szaladó paripáknak bús dobogását
Végre halálhörgést s zajt, többé semmit azon túl.*

A két szomszédvár (1831) ismert bevezetőjét nem idézem: mi más az, mint hangképekkel való természeteírás. A hang éppen a valóság érzéklésében és ábrázolásában elfoglalt szerepe miatt különleges, szimbolikus jelentőséget kap a romantikus Vörösmarty költészetében. Lehelnek „egy ősz tündér lányhangú dalokkal Zengedező sípot nyujtott”, aki „bájos sípjába lehelvén aujját lány dallal tisztelte”. A később keményhangú hadikürtté vált síp: „Harsány most és rettenetes hangjával az égi Dörgésként zeng...”

A délszaki tündérnek:

*Vala gyöngyökkel ragyogó szép sípja kezében
Zenge pedig csalogány s tarkás pinyöke szavával
Elsiető dörgés morájával s a fene tigris
S kolykeiért rivó vad oroszlán durva zajával.*

A Délsziget-ben pedig idézhetetlenül hosszú szerep jut a sípuak, a hangnak. Oldalakon keresztül a különöst, a megdöbbentőt, a valószínűtlent valóságos hangorgiával fejezi ki a költő.

A Zalán futásának egyéb stílusbeli sajátosságára Horváth János mutatott rá. Vörösmarty „mondatai az átlagosnál terjedemesebbek, sok a bővítmény (de ezek nem pusztán retorikai bővítmények): a logikai kapcsolatokat széttolják s minőségek és állapotok hangulati fluidumát ömlesztik közéjük”. „...„Hangulatívá mosódik szét a mondat logikai, a kép objektív egysége.”

Vörösmarty „jelzőket és határozókat nem megkülönböztető értelemben, hanem lényegjelző értelemben használ (barna setétség, gyenge fuvalom, híg barna kőd, haladékony idő, nagy idő, bajos aggodalom) — megszemélyesítő átvitel-
lel: a siető szellő, a siket éj, ősz hófuvatok, vak mélység“. A romantikus Vörösmartynál „nem annyira az egyes szónak, mint a mondatnak van szerepe.“²

Hadd hagyjuk e megállapításokat egyelőre kommentár nélkül, s vizsgáljuk meg Vörösmarty lírájában vívódó romantikájának formai jegyeit.

Azt találjuk, hogy e versek — a közvéleménynek is megfelelően a legromantikusabbak, hogy a romantikus stílus mindazon jegyeit magukon viselik, amelyek a korai romantikus szakaszban s a romantikus epikus ábrázolás terén előfordultak. Most azonban e sajátságok egy *magasabb* fokon jelennek meg.

A romantikus ábrázolás, kifejezésmód eszközei közül az ellentétek ugyanolyan szívesen és sűrűn használtak, mint legkorábban. A különbség az, hogy társadalmi tartalmakra alkalmazva jelennek meg itt s e tartalmi kiszélesedés páratlanul megnöveli 7 formai kellék hatóerejét. A közösségi problémák feszültségében méltó az emberre, az osztálytársadalmak emberére s többé nem a társadalmon kívülit kereső individuumra a szélsőséges meghatározás „Ember vagyunk, a föld s az ég fia“ (Gondolatok a könyvtárban, 1844). „Örült sár és istenarcú lény“ (Emberek, 1846). — Az ellentétek nem a társadalom megtagadásával járó kiüttlanság-érzés végleteket kereső formai feladásai többé, hanem az osztálytársadalmak ellentmondásainak formailag leghivatottabb hordozói.

Mi dús a föld s emberkezek még
Dúsabbá teszik azt.
És mégis szerte dül az *ínség*
S rút szolgáltság nyomaszt.

(Az emberek)

Hogy míg *nyomorra* milliók születnek
Néhány ezernek jutna *üdv* a földön.

(Gondolatok a könyvtárban)

Vagy gondoljunk a Gondolatok a könyvtárban című vers hosszú, ellentétekben tőprengő részére.

Erény van írva e lapon, de egykor
Zsivány ruhája volt. S amott?
Az *ártatlanság* boldog napjai
Egy eltépett szűz gyöngé öltönyén,
Vagy egy dühös *bujának* pongyoláján, stb.

S ott az Előszó grandiózus ellentéte, amely szerkezetileg öleli át a reformkor optimista lenületének s a nemzeti katasztrófának történelmi ellentétét.

Megvan e vívódó romantikában a természet-bevonás, de gyökeresen más rendeltetéssel. A természeti képek többé nem individuális elvágyódás kielégítői, nem a társadalmon kívüli világ szükséges díszletei, nem a magánynak háttér, a természet, a már fontosabbá vált társadalmi festi alá, érzékelteti és növeli.

S megfagynak forró szárnyaikkal
A zápor és a szél,
Könnyzápor, melyet bánat hajt,
Szél, melyet emberszív sóhajt.

(Az emberek)

² U. ott 1926. évf. 32. l.

Vagy az Előszó-ban, ahol a társadalmi van kiterjesztve a természetre, s így egyszersmind kifejezője a társadalmi tartalomnak:

Midőn ezt irtam, tiszta volt az ég,
Zöld ág virított a föld ormain . . .
.....
Ünnepre fordult a természet, ami
Szép és jeles volt benne megjelent.

Később:

A föld megőszült;
Nem hajszálanként, mint a boldog ember
Egyszerre őszült az meg . . .

A tiszta forradalmi romantikánál jóformán teljesen eltűnő hangképek e legromantikusabb versekre különösen jellemzők.

Hallgassatok, ne szóljon a dal
Most a világ beszél . . .

s valóban fülével fogja fel a világ szavát: „Hallátok a mesét...“ — S ismét a hang, a „szózat“ az, amelynek fogalmán keresztül romantikus módon ragadja meg és fejezi ki történelmünk egyik legszebb szakaszát:

Öröm s reménytől reszketett a lég
Megszülni vágyván a szent szózatot
Mely által a világot mintegy új,
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.
Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Visszhangozák azt . . .

s ami erre következik, az az „ordító“ vész, melynek pusztítása után legázolt népek átkai „sóhajtának“ s amire a „tél“ csendje borul.

A vén cigány-t azt hiszem nem kell idéznem. Nem véletlenül szokták e verset szimfóniának nevezni. A 3. 4. és 5. versszak épp a hanghatások páratlan méretű alkalmazásával teszi e verset egyedülállóvá a magyar irodalomban. — Mindezek alapján kiséreljük meg következtetéseket levonni Vörösmarty romantikus stílusára, nyelvére vonatkozólag.

Vörösmarty-nál a romantika korai, első, 1820 körüli szakaszának alapja, tartalma bizonyos meghasonlottság, problematikus viszony egyén és társadalom közt. Ekkor jelennek meg nála és a magyar irodalomban is — először a romantika jellemzői (ellentétek, kérdés, drámaiság, természeti képek). A továbbiakban azt találjuk, hogy a romantikus stílus jegyei később ugyan-csak ott és akkor nyerne legszélsőségesebb alkalmazást, mikor a költő viszonya a társadalomhoz problematikus, nem tisztázott. Elsősorban a vívódó romantikánál, ahol azonban e jegyek már *magasabb fokon* jelennek meg (Gondolatok a könyvtárban, Emberek) mint ahogy a költő problematikus viszonya a társadalomhoz is már más minőségű, s egy új, magasabb fokon jelenik meg. Ami a konfliktust ekkor kiváltja, az éppen a haladás igénye, amelyet azonban az osztálytársadalmak ellentmondásai olykor bizonytalanná, kétségessé tehetnek, mivel Vörösmarty osztályától elszakadni nem tud.

Az eredeti romantikus apparátus elsősorban a hangképekkel való ábrázolással, ugyanakkor a jellemző „bővítményes mondatokkal“, „lényegjelzős szerkezetekkel“ kiegészülve az epika terén is akkor érvényesül legnagyobb mértékben, mikor a 25—27-es országgyűlés után viszonylagos politikai pangás áll be (Délviziget, Rom, Két szomszédvár).

A romantikus stílus legnagyobb kiteljesedése pedig akkor következik be, mikor a társadalomhoz való viszony problematikussága a tragikumig fokozódott, mert az ok történelmi: a szabadságharc bukása után. Ekkor megtaláljuk Vörösmarty-nál egyrészt a romantika minden eszközének grandió-

zusan merész, végletes alkalmazását s ugyanakkor a sejtető, elmosó ábrázolási eszközök — elsősorban a hangképek — újból való, magasabb fokon történő előtérbe kerülését (Előszó, Vén cigány).

Mindezzel szemben, mind emellett pedig ott van a reformkor politikai lendületében benneélő Vörösmarty, akinek a 30-as évek közepétől, de főleg a 40-es években éppen a politikai harcok kiéledésével kapcsolatban tiszta a valósághoz, a társadalomhoz, a közösségi feladatokhoz, teendőkhöz való viszonya. S ott van e Vörösmarty számunkra legértékesebb forradalmi romantikája, amelyben megvannak a romantika jegyei: az átfogó képek, az ellentétek használata, a drámaiság. Ezek azonban egyrészt nem jelennek meg szélsőséges alkalmazásban, másrészt alárendelődnek egy csak itt, újonnan előtérbe kerülő sajátos stílus-elemnek, amelyet periodizációnak nevezünk. Ugyanakkor itt nincsenek meg, eltűnnek a vívódó romantika különös jellemzői. Eltűnik a hangkép, amelyik a látási képnél sokkal kevésbé konkrét, de ugyanakkor annál sokkal többet sejtet. Itt nincs többé szükség erre az eszközre, amelynek forrása tulajdonképpen a valósághoz való tisztázatlan viszony s amely funkciójában épp e bizonytalanság érzékeltetésére hivatott. Itt, a valóság látásánál nincs szükség a „lényegjelzős szerkezetre“, amelyeket ugyancsak a valóság gyökerének megragadására irányuló szándék hozott létre; itt már nem jellemző a „bővítményes mondat“, itt a konkrét valóságot (ha lírai, pszichikai valóságról van is szó) a szemlélet közvetlenül ragadja meg és ahhoz többé nem a viszonyítás közvetett útján igyekszik eljutni.

Hogy e stílusbeli kettősség mennyire a jelzett tartamakkal van összefüggő, arra jellemző, hogy egy versen belül is, a megváltozott tartalom más nyelven kap kifejezést. A Gondolatok a könyvtárban című versben a töprengő rész romantikus, szertelen ellentéteit a forradalmi romantika tiszta retorikája váltja fel, amint a tartalom úgy kívánja — még a periodizáció is megvan:

*Egy újabb szellem kezd felküzdeni
Egy új irány tör át a lelkeken... stb.*

Vagy gondoljunk e vers optimista végének szönuokiságára. — Az is a forma és tartalom jelzettértelmű összefüggését bizonyítja, hogy a hangképek a Vén cigányban pontosan ott tűnnek el, ahol az új világot magába záró Noé bárkájának képe felbukik, hogy a kétség hangorkánja elenyész, mikor megragadtattik a „lesz még egyszer ünnep a világon“ objektív bizonyossága.

Vörösmarty nagy haladó hagyományainkhoz tartozik, romantikáját értékelve azonban érvényesítenünk kell azt, amit Révai elvtárs mondott irodalmunk nagyjairól. Petőfit kivéve „többé vagy kevésbé el voltak szigetelve koruk népmozgalmaitól, vagy nem voltak vele eléggé összeforrvá. Ebből származott minden ellentmondásuk. Ebből származnak e nagy lázadók műveinek a néptől idegen, kétségbeesést tükröző vonásai.“ E kétségek formai kifejezése ugyancsak idegen a néptől, vagy legalábbis nem olyan mozzanat, amit fel lehetne, vagy fel kellene elevenítenünk a ma költői gyakorlatában. Ma nincs jogosultsága a vívódó romantika stílusának, noha a költői nyelv, általában a nyelv tágításában, fejlesztésében komoly történeti szerepe volt. Ugyanakkor azonban meg kell szívlelnünk Révai elvtárs figyelmeztetését is: „Íróink megtanulták, hogy a régi világot gyűlöljék, de azt még nem tanulták meg igazán, hogy az újat szeretni kell.“ Ha a Vörösmarty forradalmi romantikájáról mondottakra gondolunk, levonhatjuk tanulságul, hogy szocialista építésünk lendületét méltóan kifejező, tömegeket nevelő, országmozgósító versek csak akkor születhetnek, ha a szavak mögött a hazafiságnak, a „honszeretnek“ olyan szent, mély komolysága él, s ha kell, oly forró heve lángol, mint amilyen a Szózat írójának tollát vezette.

II.

A magyar nyelv Bessenyeitől kezdődő művelésének, „pallérozásának” kettős motívuma s ennek megfelelően kettős, — ha egymástól nem is mindig élesen elhatárolható jellege volt. Az egyik, a Bessenyei indította, Kazinczy-realizálta motívum ideológiailag a felvilágosodásra támaszkodik s a polgári átalakulást közvetlenül célozza. Szándéka a művelt, azaz polgárosult Magyarország megeremtése s az eszköz, ami elengedhetetlenül szükséges a műveltség megszerzéséhez: a nemzeti nyelv.

A nyelv művelésnek erre az ágára azonban ráépült egy más-motívumú, nem kevésbé jelentős irányzat: a rendi nacionalizmus nyelvkultusza. Itt a nyelv nem a polgárosult Magyarország megeremtésének alárendelt eszköz, hanem „Ösinktől maradt legfőbb örökünk”, — „nemzeti bélyeg” (Baróti Szabó Dávid) — a függetlenség, de egyben — a rendi ellenállás kettősségének megfelelően — a rendi kiváltságok záloga is.

Hogy e két, különböző, sőt részben ellentétes indokú áramlat miért élhetett viszonylag békésen, sőt termékeny kölcsönhatásban egymás mellett, hogy a nemesség az udvarral kötött reakciós kompromisszuma idején is miért támogathatta a magyar nyelv ügyét, a magyar polgárosodás letéteményesét, arra Sztálin elvtárs adja meg a választ, mikor azt tanítja, hogy „a nyelv, mint a társadalomban élő emberek érintkezésének eszköze, egyenlően szolgálja a társadalom valamennyi osztályát és e tekintetben mintegy közömbösséget tanúsít az osztályok iránt.” — Ezért volt lehetséges — ha nem is ez tette szükségessé — hogy a nemesség, amelyik rendi, feudális kizsákmányolást biztosító jogaihoz tíz körömmel ragaszkodott, amelyik ellenforradalmi szövetségre lépett az osztrák uralkodó osztályokkal, — e kompromisszum idején is tovább szorgalmazta politikailag és társadalmilag a magyar nyelv ügyét. A nyelv „közömbössége” miatt nem vehette észre a nemesség, hogy egyszersmind a polgári átalakulást is támogatja.

Közbevetőleg, itt kell kitérnünk Sztálin elvtárs idézett megállapításának az irodalomtörténet számára eddig* még le nem vont tanulságára. Az, hogy a nyelv a társadalom valamennyi osztályát egyenlően szolgálja, hogy közömbös az osztályokkal szemben, ez azt jelenti, hogy bárki, függetlenül attól, milyen haladó vagy reakciós megfontolások, indokok, célok alapján, de a nyelvet műveli, fejleszti, az *ennyiben* feltétlenül haladó lesz, mert a társadalom egészét szolgálja. Kulcsot ad Sztálin elvtárs megállapítása irodalmunk olyan alakjainak értékeléséhez, mint pl. Pázmány vagy Kosztolányi, akiknek életműve tudatos reakciós, de az előbbi irodalmi munkásságával, utóbbi, noha a formalizmus elvi alapján, nyelvtisztító és kulturáló törekvéseivel a nyelv ügyét szolgálta. Megoldását adja olyan épp forma és tartalom ellentétét mutató műalkotásoknak, mint pl. a Csongor és Tünde. Természetes ugyanakkor, hogy ez nem vezethet tartalom és forma egymástól független megítéléséhez: a nyelv pusztán, önmagában még nem formája egy irodalmi alkotásnak: a Csongor és Tünde esetében nyilvánvalóan a szerkezet fogyatékoságában tükröződik a tartalom társadalmi mondanivalójának szegénysége.

Hogy a fiatal Vörösmarty a magyar nyelvkultusz melyik ágához, tendenciájához tartozott, melyeknek volt híve, azt elárulják ezidőben írt versei. A nyelv számára nem a tudomány terjesztésének eszköze, hanem

Attila nyelve (melynek intő hangira

Remegve tért ki a világ...)

(Korcsokhoz)

Virág Benedekhez írt episztolájában pedig így vall:

Engem serdülő korban megbájoja nyelve

Győztös apáinknak...

* A cikk írásának idején, Lukács elvtárs e kérdésről tartott előadásai előtt.

Vörösmartynak a nyelvhez való viszonya már ekkor tudatos, de jellemzően a köznemesi, hazafias, magyar ruhát, nyelvet népszerűsítő elvek alapján. A „kifajult“ fiúkat, akik „majmolnak módi ruhákkal“ Hunyadi, Zrínyi és Attila mennyköveivel fenyegeti s az ilyen „botor“-nak szemére hányja, hogy „nyelvét dagadott esze messze kerüli“ és „idegen szónak hangjára ügyelvén Eltátott szájjal nyálazza beszédbeli tárgyát. Már ha magyar szót hall, fut...“ (Mint lebegő ladikot...) Ezekből az idézetekből is láthatni, hogy a fiatal Vörösmartynál a nyelv jelentősége nemesi tartalmú: az „apák“ nyelve, az „ősök nyelve“, azaz a nemesség nyelve, de ugyanakkor a függetlenség záloga.

A nyelvhez való tudatos viszonyoknak egy magasabb, szakszerűbb fokát azonban már a fiatal Vörösmartynál észrevehetjük. Nem szigorúan tudományos, de szellemes ötlettel, betűk felléptetésével, szépirodalmi úton vesz részt, foglal állást Révai és Verseghy harcában a már 1821-ben elkészült Y-háborúval. „Egy barátomhoz“ c. verse pedig teljes egészében nyelvészeti polémia egy jottistával, amelyben Vörösmarty határozottan az „új költők helyben-hagyására“ hivatkozva, bátran tör egyéb kérdésekben is lándzsát az új és helyes mellett.

De Vörösmartynál nem csak a nyelvhez való tudatos viszonyulás tartalmát határozza meg a költő osztályhelyzete, az iskolának, környezetének hatása. Ráüti ez bélyegét a fiatal Vörösmarty verseinek, főleg hazafias költészetének nyelvére is. Az a hang, melyet a Szigetvár, A korcsokhoz, A hajdani nemesség emléke, Rákóczi Bercsényinél Lengyelországban, Árpád emeltetése, a kevésbé ismert A szittyá gyermekek és A régi üdők emlékezete c. verseiben üt meg, kétségtelenül köznemesi hang. E versekből összeállíthatunk egy olyan kifejezést, mely tükrözi e köznemesi tudatnak, gondolatjárásnak s mely annyira hagyományos, hogy mindenegyes szava, fordulata előfordul a nyelv igazi előd-képviselőinél: Barótiánál, Virágnál, Berzsényinél. — Attila, Árpád, Álmos, Zrínyi a „diadalmas apák“ idézése, a nemesi fegyverzet: a buzogány, paizs, párdue, az „ősi szittyá vitézség“ felemlítése mellett borongás „a magyar fogyásán“, a „nemzet fajulásán“, átkozása a „gyáva fajzatnak“, mely miatt elközelt az „enyészet“, intés és hivatkozás a „visszavonás“, „meghasználás“ és „pártosság“ bűnére — mindez olyan szókinészet jelent, melyet, mint az elődökével közösen csak azért nem dokumentálhatunk tovább, mert ez a hang Vörösmarty költészetében viszonylag rövid ideig él.

Sztálin elvtárs, miután határozottan leszögezi, hogy nincs „osztály-nyelv“, arra is rámutat, hogy „az osztályok hatnak a nyelvre, beviszik a nyelvbe sajátos szavaikat és kifejezéseiket és néha különbözőképpen értik ugyanazokat a szavakat és kifejezéseket“. Hogy milyen szorosan és pontosan visszautalhat a nyelv a jellegét megadó osztályra, ez esetben jó példát találhatunk. Az ilyen kifejezések, mint: vér-árulók, elfajzott esemeték (Baróti), késő onokák, mostoha fajzatok, Árpád nemes magzatja, korcsosodás (Virág), vipera fajzatok, stb. Berzsényinél s jóformán a fenti változatok mindegyike a fiatal Vörösmartynál, az olyan, nem véletlenül népszerűvé vált példázatok, mint:... „íme Nemzen szarkákat kezdenek a keselyűk!“ — „Nem szűnek sólyom fiaikat soha gyáva galambak“ (Baróti), vagy Berzsényinél a közismert: „Csak sast nemzenek a sasok S nem szül gyáva nyulat Núbia párduea“ s Vörösmartynál: „a sas fia gyáva galamb lesz“ — e kifejezések nyilván mutatják, hogy teremtőjük egy olyan osztály, amelynek egyetlen hivatkozási alapja, létindoka, jogforrása a származás. Ez osztály a maga társadalmi-gazdasági felbomlását, a legnagyobb rosszat, a tudatában legnagyobb rossz: a vérszerinti kiesés, az „elkorcsosulás“, az „elfajzás“ nevével fejezi ki és bélyegezi meg. Ugyancsak a feudális uralkodóosztályra utal, hogy a politikai költészetben mennyi a családviszonyok jelölésére használt szó (apák, atyáink, unokák, magzat, csemefé, stb.).

E „nemesi“ nyelvnek azonban még van két említésre méltó, egymással részben összefüggő sajátága: bizonyos dagály és erősen klasszicizáló szó-

használat. A „nagy hang“, a keresttség, a föllengzés tulajdonképpeni kiváltója az az ellentmondás, amely a nemesség akkori (kb. az 1795—1823 közti időről van elsősorban szó) objektív társadalmi-történelmi szerepe és illúziói közt fennállt. A költészetben ez, mint tartalom és forma ellentété jelent meg. Ez az, amit Kölcsey kifogásol többek közt Berzsenyinéél s amit úgy fejez ki, hogy „Berzsenyi nem annyira a tárgytól veszi a lelkesedést, mint inkább önmagából árasztja azt a tárgyra“.

A klasszikus forma és ezen belül az antik elemek halmozása ugyancsak a nemességgel, mint osztállyal hozhatók kapcsolatba. A nemesség nyelve latin, ha a magyart propagálja is — egyelőre csak a német rovására. Ez a latinnyelvűség mindenestre lehetővé tette a költészet antik elemekkel történő elárasztását (legnagyobb mértékben Virágnál). A művészi felhasználhatóság igényét azonban ismét csak a nemesség objektív helyzete és illúziói közt fennálló említett ellentét teremtetete meg, amely nem csak dagályossá, hanem szűk-ségképpen absztrakttá is tette a nyelvet. A valóságtól meglehetősen messze elszakadt, hanyatló osztály illúziókkal telt tudatának, szemléletének nyelvi megjelenése nyilván nem lehet sem szavaiban, sem képeiben, fordulataiban konkrét, reális. A klasszikus, már a római költészetben is életevesztett mitológia többeszeréves múmia-kollekciója kiválóan alkalmas volt hasonlóan üres, de méltóságra igényt tartó tartalmak képviselőtére.

E formai találkozáson kívül erősítette a kapcsolatot bizonyos eszmei megfelelés is. A legkedvesebb Horátius — amellet, hogy az ő költészete felelt meg leginkább a vidéki életet élő köznemesség kicsinyes epikureizmusának — egyben Augustus mult-kultuszának, az ősoket, az ősi erényt például-mutató propagátora. Emellet a nemesség a Dárday házban leszögezett álláspontja, hogy t. i. „A földművelés szabad emberhez méltó foglalkozás“ egyezett a római földbirtokos arisztokrácia felfogásával, amelyet Virág épp ez eszmei közösség alapján propagál Róma földműves-hőseit emlegetve (Kondé József Benedeknek).

Ezen a téren, a szóhasználat klasszicizálása terén a fiatal Vörösmarty azonban már újat ad. Gyulai rámutatott, hogy „Klasszikai modorban írt ifjúkori ódáiban csak abban mutatkozik eredetiség, hogy egészen szakít a mitológiával, sőt a klasszikai eszménnyel is“. Annál érdekesebb ez a tény, mert hiszen Vörösmarty diákkorában alaposan megismerkedett a klasszikus irodalommal, fordítgat Horatiust, Ovidiust, elsősorban Virágment lelkesedik, aki pedig leggátlástalanabb a mitológia használatában. Viszont van okunk feltételezni, hogy valamely tudatos állásfoglalás ez a fiatal költő részéről. Volt tanítványaimhoz c. levelében mintha bizonyos szembeállítás volna, mikor arra kéri tanítványait, hogy szűnjenek meg „egy kissé Rómának hajdani nyelvén... Ciceróra fülelni“ hallgassák inkább őt, aki „olyan hangon“ beszél, „melyen kacagányos apáink, A döntő magyarok, Árpád és Hunyadi szölkak“. — Másutt egy költőt támad, aki latinul ír:

Vesztegeted felséges erőd holt nyelvre barátom,
Nemzeti nyelvünket megveti éles eszed
Vagy tán hátráltat valami, s nincs semmi reményed,
Aki deák nyelven verseid frogatod?

Ismeretes, hogy Kisfaludy Károlynak „A juhász és bojtár“ c. verssel kapcsolatban az volt az óhaja, vajjon „nem lehet-e ezen különben szép és lágyan írt idyllbe graecizmust szóni?“. E felszólításnak lett némi haszna, amennyiben megírta a „Pásztor lányok“-at és a „Myrtil és Daphne“ c. „graecizmusokkal“ valóban átszótt „idyllek“-et. Ezzel azonban vége is szakadt a felszólítás hatásának. Teslér segítsége is hozzájárulhatott a fiatal Vörösmarty viszonylagos nyelvtisztaságához. Így ír Vörösmartyhoz 1823-ban a Salamon első kidolgozásáról: „Különösen pedig görög mitológiát ne adj hőseidnek, mint a felleggyűjtő Lászlónak vagy kinek a szájában“.

Az antikizáló szóhasználat éppen Vörösmartynál történő eltűnésének végső okát a nemesség politikai magatartásának tovább-érésében kereshetjük. A magyar nyelvnek a latinul, mint „holt nyelvvel“ való szembeállítására arra mutat, hogy ismét a nyelv „osztályközömbössége“ révén a nemességnek a belső, társadalmi átalakulás felé való öntudatlan orientálódása nyelvi téren jelentkezik először — a latinak, mint osztály-biztosítéknak az irodalmi nyelvből történő kirekesztésével. A 32—36-os országgyűlésen Kölcey már csak a főrendeket vádolja a latinhoz, mint megkülönböztető nyelvhez való ragaszkodásért.

Vörösmarty e korai „nemesi“ nyelvének vizsgálatakor megállapíthatjuk, hogy e hang kb. 1825-ig tart csupán. Hogy elhallgat, annak oka a köznemesség történelmi helyzetének és szerepének egyre pozitívabbá válásával van kapcsolatban. A korábbi illúziókkal szemben megváltozik a vélemény s Kisfaludy Sándornak éppen ezt képviselő drámáiról (Az emberszív örvényeiről és a Dárday-házról) Vörösmarty épp ezt az átalakult közvéleményt fejezve ki, így ír már 1826 januárjában Stettnerhez: „Mind a kettőben az igen meszsze vitt hazafiúskodás szinte nem jól esik a legbuzgóbb magyarnak is. Tudod, szent érzés az, de nem kell vásárra vinnünk s úton-útfélen üvöltönnünk, hanem csak ott, hol tartósabb rúgói, vagy nemesebb következhési lehetnek.“

A „nemesi“ nyelv Vörösmartynál e rövid ideig tartó korszakával azórt foglalkoztunk ilyen hosszadalmasan, mert Vörösmarty nyelvének kérdése nagyrészt az ehhez való viszony kérdése. E viszony Vörösmartyra elsősorban jellemző mozzanata negatív, az, hogy e nyelvvel felhagyott. De nem kevésbbé jellemző, hogy Vörösmarty épített is erre a nyelvre, hogy, ha minőségileg mást is adott, mégis, részben ez volt az, amit továbbfejlesztett.

Kazinczy hajlékony és simulékony nyelve, a „fentebb stíl“ hangja az irodalmi nyelv és köznyelv közt nem kis mértékű szakadást jelentett. Formai vetülete volt ez a társadalmi elszigetelődésnek, már csak a nem hazai tartalom miatt is, végső soron a haladó erők gyengeségének. Ezzel szemben a „nemesi“ nyelv, Baróti, Virág, Berzsényi nyelve tömegbázissal bírt, egy egész osztály állt mögötte. Jellegzetességét mindig valamely szorosabb értelemben vett közösséghez szólás adta meg. Motívumai: a felhívás, a kárhoztatás, a buzdítás, az újjongás osztály-közösségek, bizonyos fokig mozgósító szerepűek, hangja a megyeházán ugyanezekről deklamáló nemesség rhetorikus, patetikus nyelve, tartalmában magyar, nemzeti s bizonyos hazai történelmiség jellemzi. Erő van ez önfestő szónokiasságban, mert van mögötte történelmi hivatkozás, osztály-, méltóság-, szerep-, sőt feladattudat — absztrakt és dagályos azért, mert mindez — a jelzett időről szólva — illúzió.

A nemesi nyelv dagálya éppen ezért ott tűnik el, ahol megszűnik a nemesi látókör korlátoltsága, ahol a nemesi-történelmi szerep a haladás szélesebb távlatába ágyazódik, ahol a „nemesi“ nyelv a testőrírók, Kazinczy, Kármán, Kölcey nyelvének ihletőjével, a felvilágosodás tartalmával kapcsolódik össze. Ekkor a dagály erővé „redukálódik“, a fellengzés hangja a szenvedély hangjává nemesedik a nagyzóly absztrakciókból megdöbentő erejű néven-nevezés lesz. Éppen ezért Berzsényi az, aki nyelv tekintetében nem csak a fiatal Vörösmarty elődje, hanem az igazíé is. Mikor a „Pesti Magyar Társasághoz“ e. versében így ír:

Ez istenének a barmot hiszi,
Imádja a föld ocsmány férgéit,
S azoknak embervérrel áldozik;
Emez vakító papjának ganéját,
Mint szent ereklyét tisztelven eszi,
Amott az odvas fában éhezik
Az embereknek görhes istene
S a legnagyobb bűnt batkákért lemossa,
Imitt hamuban kotlik a herélt szent,
S bámészkodása istenné teszi... stb. stb.

Vajjon nem Vörösmarty legnagyobb verseinek erőteljes, leplezetlen szókimondása, szenvedélyes felháborodása, retorikus felsorolása jut-e eszünkbe? — Vagy mikor ugyan e versben a babonákon végigtekintve így kérdez:

Hol van tehát a józan értelem,
Hol a tudósok annyi izzadása?
Remélhetünk-e vajjon jobb világot?
Gyaníthatunk-e olly időt, mikor
Az ész világa minden népeket
Megjózanít és összevegyesít,
S kiált közülünk minden bűnt s gonoszt?
Reménylek . . .

vajjon nem e szavak hatalmas visszhangját halljuk-e később a könyvtárban topregő kérdéseiben, vagy a Guttenberg Albumba írt vers óhajtvá jósló mondataiban? — E dinamikus retorikának használatát megtaláljuk egyébként több, de mindig *csak* a felvilágosodástól áthatott verseiben is. (Epistola Kazinczy Ferenchez 1809, Dukai Takács Judithoz 1815, Vitkovics Mihályhoz 1815.) Azért lehetett Berzsenyi az igazi Vörösmarty elődje is, a forradalmi romantika stílusának megközelítője, mert a „nemesi“ nyelv képviselői közül egyedül nála jutott túl a tartalom a szűk osztálykereteken. Nála találkozhatott a nemesi felbuzdulásból táplált nyelv dagálya a számontartott világ és emberiség ügyével s e találkozás révén vesztette el a nyelv dagályát, s nyert méltó tért, lett erőssé, szenvedélyessé, szókimondóvá.

III.

Vörösmarty költészetében a népies, reális hangütés, nyelv a romantikus mellett a legfontosabb. Eppen, mert Vörösmarty, a romantikus költő, népies is volt, s főleg, mert a népi forma, hang megtermékenyítette költészetét, éppen e termékeny kettősség: romantika és népi realitás teszik őt a reformkor — ez ellentétekkel teljes, nemzeti függetlenség kivívásáért, osztályok feszültségében és kölcsönhatásában polgári átalakulásért küzdő kor — igazi kifejezőjévé.

Vörösmarty a húszas évek végén kezd népdalokat írni, őt is elkapja az irodalmi népiességnek az a hulláma, amelyet Döbrenteinek a Tud. Gyűjt.-ben, 1828-ban megjelent, a Bowring-féle anthológiával kapcsolatos ismert felhívása indított meg. Hogy Vörösmarty ekkor rögtön elsőrangú népdalokkal ajándékozta meg a magyar irodalmat, arra mutat, hogy e hang korábban sem lehetett idegen tőle, hogy kapcsolata a néppel szorosabb lehetett, mint gondolnók. E népdalok egy már korábban megindult érdeklődés és kapcsolat, sőt nyelvi hatásra támaszkodnak.

„Vörösmartynak, még mint gyermeknek megtetszett a népmese, mert már 21 éves korában feldolgozásáról gondolkozott. Sallai azt mondja, hogy 1821-ben megbízást kapott tőle a ponyvairodalmi nyomtatvány megszerzésére és Börzsönybe küldésére“ — írja Gyulai a Csongor és Tündével kapcsolatban. Figyelemre méltó az „Elbúsult deák“ (1824) c. kis darab a népiesség szempontjából. A juhász így kötődik Kétséggel: „Dejszen eb ugatta kapa kasza kerülő diákja, majd megpántollak, csak el ne takarodjál!“. Majd: „Beszélhetsz. Eb ugatás nem hallik a mennyországba. Ó kegyelme bizonyosan lovagolni akar szamaron, de most egyszer járjon az apostolok lovain“, stb.... Egyik levelében így ír Stettnerhez: „Dehát üstöllést-e Börzsönybe?“. Stettner, akinek feltűnt e népies kiszólás, válaszában — tromfként ismét használja e szót aláhúzva s mellette, élcelődésből zárjelben közli Náray szerint a szó magyarzatát. Más alkalommal, ismét Stettnerhez így ír:³ „...mióta Zalánt nyom-

³ Levél Stettnerhez. Pest 2. aug. 1825.

ják, egész a fizetésig, nehezen fogsz valami keservesre találni levelemben, azért vedd jónéven, ha félrecesapom az Orbán süvegét s vízisza létemre néha-néha szarvasbakot lövök a bor kontójára“. Tudatosan érdeklődik a népnyelv iránt. „...különösen a göcsei és palóc tájszólás érdekelte... amazzal 1827-ben ismerkedett meg dunántúli megyékbe rándulásakor, emezzel 1819-ben. Vörösmarty — írja Bajza Toldynak 1830 sept. 6.-ról — a mult héten ment utazni Bugáttal Heves, Borsod és Gömör megyékbe. A palócok igen interesszálják. Három hétig fog künn maradni...“⁴

Vörösmarty fiatalkori költészetében van egy, ha népiesnek nem is mondható, de sok tekintetben eredeti, reális, közvetlen, nem egyszer Petőfire emlékeztető hangütés, ami ugyancsak alapja, feltétele későbbi kitűnő népdalainak. Rabulának „elavult két garassal Nagyra dagadt erszényt, s egy gutacsapta zsebet“ kíván. Névnapi köszöntésében így idézi Lucifernek „százezernyi ördögét“, a „sanda rajkókat“: „Czirmos arczczal, fútt pofával — Tiszteletre jöjjetek“. Hucskótól azt kérdi: „Mit pislogatsz miskolci békaként?“. Másutt a poloskákról és bolhákról ír.

De e diákos szóhasználat olykor reális költői hanggá, valósággal Petőfire emlékeztető hangütéssé tisztul. Az Alku a természettel c. versbe, amely nem egy helyen a korabeli szerelmi költészet sablonjait használja — ilyen szakasz „esúszotb“:

A lapos mennykő dühödve
Ki s be jár erszényemen
Jégeső jött, sok barázdát
Szánta halvány képemen.

Vagy gondoljunk a „Templomba-záratásomkor“ c. versre, amelynek humora, az önbiztatás, a maga-magával s a szentekkel való kötekedés ugyancsak Petőfit juttatja eszünkbe:

Marty, Marty még mi lesz belőled
Már ha szent egyházában sem enged
Nyugtot a kemény sors istene?

Így kérdez a „sok kopott szent“, „vén proféta“ és „csorba angyal“ között, majd így reménykedik:

... talán megszán és küld egy angyalt
Jobbat, mint e gúnyoló faszentek
Szebbet, mint e csorba angyalok
Melynek szárnya nem, de teste ép lesz
És ifjabb lesz, mint eme szakálás
Vén proféták és kopott szüzek.

„Egy cifrán készült meleg hüselőre“ c. versben így dohog:

De mi szörnyű hőség éri testemet
Talán csak sülni készülsz oldalam,
S szegény fejem te is forrasz, hevülsz?
De így ugyan fél szó dicséretet
Sem hallasz ám, meleg völgy. Nem vagyok
Én pecsenyének való, se sülni nem jövék
Ide, te pedig forróbb vagy a homoknál,
Forróbb Gyehennánál, s a kályhaluknál.
Eztán ugyan nem látsz itt engemet ...

Helyzetdalai közül ki kell emelni a Pusztá csárda (1829) címűt, amelynek „Sem címe, sem szövege nem akaszt névtáblát a daloló nyakába, sem foglalkozása rovatát nem tölti ki... A dallal való jellemzés első nevezetes terméke ez népies nemben... Természetes, cselekvő fordulatosság, erőltetés nélküli és mégis jellegzetes magyaros zamat dolgában Petőfi sem múlja felül“ — írja Horváth János.

⁴ Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Pest 1866. 129. l.

E népies korszaknak, noha 1833-ban formálisan befejeződik, igen nagy jelentősége abban van, hogy Vörösmarty költészetét megtermékenyítette. Megtörtént ez a témaválasztás terén (Szilágyi és Hajmási 1828, Toldi 1829), de ugyanakkor műfaji téren is: Vörösmarty figyelme a népmese felé fordul. „Az 1825—27. évi országgyűlés befejezése után lényeges változás figyelhető meg költészetében. Mintha a sérelmek orvoslására lecsillapodó ellenállási mozgalommal egyidőre elvesztette volna korai költészetének éltető levegőjét, bizonytalanabbá válik a közösségi, nemzeti törekvések megszólaltatásában.”⁵ Épp e bizonytalanság alapja egy újabb individuális hullámnak, amely a romantikus kifejezést, ábrázolást előtérbe hozza Vörösmartynál. E romantika azonban már nem a kezdő Vörösmartyé, nagyrészt felfrissül és további fejlődés kiinduló pontját képezi, amennyiben a népiességgel megismerkedett Vörösmarty a romantikus, a lehetőségek kibővítésére alkalmas műfajt, a mesét már a néptől veszi. Amít a közvetlen ábrázolás szempontjából a fejtegetett romantikus eszközök jelentettek, azt jelenti műfaji téren a mese: a benne rejlő irracionális elemekkel a valóság ábrázolásának megsokszorozott lehetőségét. Romantika és népiesség a Tündérvölgy (1826), Délsziget (1826), Róm (1830), és mindenekelőtt a Csongor és Tündében találkoztak. Különösen a két utóbbinál nyilvánvaló a mese ábrázoló feladata, szimbolizáló értelme. A Róm allegóriája az egyéni boldogságot a közösségi célnak alárendeli, a nemzet sorsától függőnek állítja be, de egyszersmind ezt a legmagasabbra helyezett közösségi törekvést (szabadságharcot) pesszimiztikusan ítéli meg. A Csongor és Tünde szimbolum-apparátusa a társadalmi, közösségi cél eljöttével az individuális boldogságot hirdeti.

Ami a Csongor és Tünde nyelvét illeti, köztudomású, hogy a népi hatás itt érvényesül a legerősebben. A közhasznú hah és hajh!-okkal szemben gyakoriak a népies fölkiáltások: deh te szürke, deh te ráró! ucczu, vaj! mi volt ez, így la, hej! hej dinomdánom!, ej!, hóha, hóhe, hé az ördögbe!, szedte vettét stb. A népies szók: sivány, csapászm, libucz, tökkolop, szószatyor, tollú, szerdek, sápagás stb. Népies szólások: Menj el, merre lábad visz, szemed lát; légy szerencsés, mint az ördög papsüvegben, Nem születél, úgy termettél rózsafán. A mendergő mennykű, Minden porcikám megindult stb.⁶ A Csongor és Tünde szépségét és értékét nagy mértékben a nép nyelvének e nagyrányú, felfrissítő hatású bevonása teszi. E nyelvi forma látszólag ellentétben áll a mű individuális, romantikus mondanivalójával. A tartalom azonban részleteiben nem mond ellent a formának, a Csongor és Tünde csupán kihangzásában individualista. Hiszen, ha elveszük a dráma három vándor-motívumát, amely egyébként is kilóg, hiszen funkcionális szerepe nincs — csupán a szerelemnek az osztálytársadalmakban jellemző, népmese keretben megjelenő, népiesen felfogott problematikáját, ábrázolását kapjuk: a hőst nehézségek, külső akadályok választják el szerelmétől, akire azonban kalandos keresés után rátalál. A részletekben így Vörösmarty tarthatja magát és tartja is a népmese optimista, játékos szemléletéhez, hangjához.

Ami a népiesség tartalmi hatását illeti, figyelembe kell vennünk, hogy az 1830 körüli években Vörösmarty nem mint politikus, tudatosan a néppel, hanem mint költő a népiességgel, mint formával találkozik. Azt hiszem, ez esetben beszélhetünk a formának a tartalomra való visszahatásáról. A népiességen, mint stíluson, hangtűzésen keresztül és nem közvetlen, politikai vagy objektív okokon keresztül jut el a nép ábrázolásáig novelláiban s a Csongor és Tündében. Természetes, hogy maga a népiesség társadalmilag indokolt, és tartalma politikai, de annak a népies hullámnak, amely Vörösmarty figyelmét a népköltészet felé terelte, közvetlenül nem politikai, hanem irodalmi indoklása volt. Vörösmartynál tanúi vagyunk a népiesség egy fokozott tartalmi

⁵ Waldapfel József: Vörösmarty Mihály. Vörösmarty Mihály válogatott munkái. I. köt. Bevezetés XVI. 1.

⁶ Steiner Zsigmond: Vörösmarty Csongor és Tündéje. Nyr. 3: 303—6.

érvényesülésének, annak a mozzanatnak, mikor a formai keret elősegíti, megkönnyíti a népi alakok ábrázolását.

A nép kapcsolata közvetlenebb a valósággal, mint a mindenkori uralkodóosztály bermely tagjáé. Kifejezőmódja ennél fogva tiszta, képeiben, szimbolikájában egyszerű, konkrét, tárgyi tartalommal telt. Vörösmartynak a népies ábrázolásmóddal szemben összefoglalóan fő hiányossága: a tárgynélküliség. „Ezért nem lehet az ő műveiben, mintegy utólag is, az emlékezés képegyeségein át oly módon gyönyörködni, mint Petőfi vagy Arany remekeiben.“⁷ Mindez természetesen nem az egész Vörösmartyra jellemző. Hiszen realizására már utaltunk, s most is a népies hang hatásával szemben emeljük ki mindezt. A népi szemlélet, hang, kifejezési eszközök tették ugyanis lehetővé Vörösmarty számára a fejlődést a konkrét ábrázolás terén. Horváth János rámutatott arra, hogy Vörösmarty geure képei, amelyek a helyzetdalokhoz képest fejlettebb mozzanatot jelentenek a tárgyi elem nagyobb szerepe, az ábrázolás konkrétobb követelményei miatt — Petőfi ilyen jellegű műveinek ősei.⁸ (Laboda kedve 1829. Gábor diák 1830, Beeskereki, később: Petike 1841, Mák Bandi 1842. stb.) Természetesen e versek minden kitűnősége mellett felfedezhetők Vörösmarty ábrázolási korlátai. E korai figurák jellemzésénél még túlteng a történet szerepe, noha „a végcél itt sem a történet, hanem (annak csak segítségével) a humoros alakrajz.“⁹ A Szegény asszony könyve (1847) c. versben a történeti elem háttérbe vonul, a jellemzés, ha nem is leírás, de jelen és múlt Petőfi Sári nénijére emlékeztető összetevésével, környezet és helyzetrajzával igen jó.

Dolga nincs, hogy volna dolga?
Kis ebédhez nem kell szolgálta
S az ebédnél nincs vendége,
Csak a mult idők emléke.
Aki maga néz a tálba
Azt az étel nem táplálja:
Több annak a gondolatja,
Mint amennyi jó falatja
Gondol vissza és előre
A sok jó és bal időre
S félig étel, félig bánat:
Mindkettőbe belefárad.

Hej nem így volt hajdanában,
Míg nem járt özvegyruhában
Tele konyha, tele pince
S mindig kézben a kilincse . . .

E népi eszközökkel, népi szemléletben fogant közvetlen hangot, kitűnően — nemcsak felhasználja — de elmélyíti, tökélyre emeli politikai lírájában. Mint ahogyan e hangon szólalt meg nála a humor, satíráinak is ez a hangja. E versek nagyszerű kiegészítői tiszta forradalmi romantikájának s hogy éppen a negyvenes években nyerne szerepet, annak oka, hogy szemléletük, nyelvük legalkalmasabb volt a realizált politikai tartalom kifejezésére. (Az unalomhoz 1841, A sors és a magyar ember 1845, Mi baj 1847.) A sors és a magyar ember sokszor idézett helyén remekül, közvetlen leírással ábrázol:

Fél vállán ócska mento
Rezes kard oldalán
Az üstök hátrakötve
Lóg, mint egy buzogány.

Hogy költészetének éppen a negyvenes években mennyire szoros a kapcsolata a valósággal, hogy mennyire aktuális problémák körében mozog, arra — közvetlenül megjegyezve — jellemző, hogy mennyire előtérbe kerülnek

⁷ Horváth János: Vörösmarty. Napkelet 1925. évf. 465. l.

⁸ Horváth János: Az irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927. 205. l.

⁹ U. ott 206. l.

verseiben a gazdasági életre vonatkozó szavak. 1840—48 közt a „pénz“ szó tizenkészer, a „bér“ háromszor fordulnak elő s jellemzőek az ilyen szavak: búza, gyapjú, bor (gazd. értelemben) fizetni, szóni, takács, vetélő, vashámor stb.

Meg kell még említenünk a népiességnek szerelmi lírájára tett hatását. Nem véletlen, hogy éppen mikor szerelmi költészetét megtermékenyíti e friss hang, írja a Hivatlan dalosok (1833) c. versét, amelyben éles hangon gúnyolja a „pityergő“, „bús“, „unodalmas“, „ízetlen“, „érdektelen“ szerelmet zengő „szegény fiúkat“. Szerelmi költészetének hangja optimistább lesz s e versek fordulatai, kifejezései — amikor nem helyzetdalt ír is, — a népire emlékeztető naiv báj, frissiséget kölcsönöznek az egyéni érzéseket kifejező nyelvnek. Jellemző a népies ez inspiráló hatására pl. az „Ű“ c. vers (1839).

1. vszak kezdete: Mért nem vagy virágszál
Hogy letörhetnélek . . . stb.

2. vszak. kezdete: Mért nem égi csillag,
Hogy nekem ragyognál

a harmadik a fordulatot megtartja, de a kép már nem népi:

Vagy mért nem vagy oltár
Mellyen tiszta láng ég,
Hogy szent zsámolyodra
Letérdepelhetnék . . .

Összefoglalóan: Vörösmartynál tehát a népiességnek még nem uralkodó, csupán megtermékenyítő szerepe van, de épp e hatás érvényesülése a romantikus hang *mellett*, teszi egész költészetét témában, műfajban, és nyelvben egyaránt gazdagabbá.

Mi a ma írói gyakorlatában nem ismerünk „népiességet“ csak népit. Ezért mint Révai elvtárs mondotta, „nem véletlen, hogy a magyar költészet . . . visszakanyarodik Petőfi Sándorhoz“. De Vörösmarty nagyságára jellemző, hogy stílusban, nyelvben ő az, aki leginkább megközelítette, az egy Aranyt kivéve, a népet az irodalomban is uralomra juttató Petőfit. A mi népünk optimizmusa, életszeretete örömmel fordul az olyan versek felé, mint pl. a Gábor diák, vagy a Petike. A bizakodó, népi szellemű, ellenséget gúnyoló kritika minden vagdalkozásnál nem egyszer többet érő fegyvere, „Az unalomhoz“ vagy „A sors és a magyar ember“ szellemes kritikája, ugyancsak jól elkelve a maradiság, a csökevények elleni harcban.

Befejezésül röviden meg kell emlékeznünk Vörösmartynak, nyelvünk egyik legnagyobb művészenek a nyelvhez való, messzemenően *tudatos* viszonyáról. Vörösmarty újított, de csak okkal-móddal. Az ő szavai: hangol, küldönc, szabály, szivar, tömeg, nagyszerű, s két általa felújított szóról, a „család“ és „néber“ szavakról tudunk. Ugyanakkor metsző gúnnyal támad egy kontárt, aki „a legvadabb, legízetlenebb és legügyetlenebb“, mert „ő nem azért újít, mert azt a nyelv géniusza engedi, vagy szenvedti; neki arra igen kis gondja van, s hogy az által szépítse, gazdagítsa, vagy mivelje nyelvét, ez még eszébe sem jutott; hanem, mert szüksége van reá, hogy versei mértéket üssenek s mert — Isten tudja miért? — végtére újítani is akart.“¹⁰

Az Akadémia nyelvtudományi osztályán vezérszerepet játszott. Fellépésének lehetett köszönni, hogy a nyelvtudományi osztály Révai szellemében állapította meg a helyesírási szabályokat. Szerzője, ill. társszerzője volt szótáraknak, helyesírási, szóragozási és szókötési szabályzatoknak stb. Kiterjedt nyelvezetési munkásságát itt nem méltathatjuk, mindenesetre e téren olyan tekintélyt bírt, hogy Eötvös 1848-ban, mint közoktatásügyi miniszter a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékével kínálta meg. E munkásságát azonban alárendelte írói hivatásának, s Vörösmarty nyelvének vizsgálatakor nem utolsó sorban tanulságul könyvelhetjük el a nyelv e nagy mesterének intését: „... aki tollhoz mer nyúlni, ne restellje a nyelv tanulását“.

¹⁰ Vörösmarty összes munkái Bp. 1885. VI. köt. 287. l.